

פרק רביעי: אופיה של העיר העתיקה

1. התפתחות התפקידים האורבניים.

איננו יכולים יותר להניח כי המבנה הפיסי של העיר היה תוצאה של צמיחה פתאומית, באותה מידה שלא יתכן שהרקמות התרבותיות העתיקות היו תוצאה של צמיחה שכזו. הנחה זו היתה טבעית רק כשהשריד היחיד שנחשף היה חורבות בבל, עד לגילוי המרעיש של עיר חומה בעלת מקדש, הכוללת סוג מעודן של פיסול דיוקן, באחת השכבות העמוקות ביותר ביריחו: אלפי שנים לפני תקופתם של שרידים אחרים הידועים לנו. החפירות גילו את קיומן של בארות גדולות להבטחת אספקת המים; בארות אלו מפיקות עד היום כארבעה מטרים מעוקבים לדקה. הבתים העתיקים ביותר שנתגלו כוללים חדרים עגולים, המצביעים על צורה 'מטריאכלית' שליוותה את תהליך הביות.

יתכן מאד שחלק מהעיר אף קדם להופעת מוסד המלוכה. חשוב גם שהמלה "לוגל" (אדם גדול, מלך) לא מופיעה בטקסטים הקדומים, מיד לאחר הופעת הכתב. עם זאת, הפניית הדגש מראש השבט אל המלך, דוגמת התפנית מהמעדר אל המחרשה, נמשכה כנראה זמן רב לפני הופעתה של העיר במלוא קומתה. יתכן שההתארגנות הסופית אירעה תוך זמן קצר, בדומה להתפתחות קברי הפירמידה במצרים. אולם, משעה שהמבנים המוסדיים של העיר התגבשו, חלו שינויים מעטים ביותר בצורת האב-טיפוס היסודי. ההתחלה התבטאה בריכוז כוח האדם תחת מנהיגות תקיפה, אחידה ובעלת בטחון עצמי; העיר הקדומה היתה מכשיר לגיוס כוח אדם ושליטה על הטבע, ואפשרה את הכוונת הקהילה עצמה לשרת את האלים. המטרה האלוהית קידשה כל קרבן וביטלה כל התנגדות. מוסדות העל שטופחו בעיר התבססו על הנחה יסודית זו, ואותו עקרון של מנהיגות בא לידי ביטוי גם בשאר המוסדות החברתיים. כדאי לקרוא את תוכחת האיכר רוט הדיבור, בעמדו בפני חוסר צדק: "ראי, הרי את עיר שאין לה שליט, כגדוד ללא מפקד, כספינה ללא קברניט, כחבורה ללא מנהיג". ריכוז האחריות האישית וחופש הפעולה היו חלק מהאמצעים ההכרחיים לשלטון בקהילה המורכבת אשר עברו מן המלוכה אל העיר. עם זאת, אפילו בערים בהן היתה שליטה מוחלטת לממשל נשארה מתחת לפני השטח, למרבה המזל, מערכת מנהגים עתיקה, המבוססת על אמונה רבת צורות של שיתוף דמוקרטי ועזרה הדדית, אשר מקורם בכפר העתיק עוד יותר.

אם נסכם את הפעילות העירונית, נבחין בשני היבטים:

1. הפעילויות האנושיות הרגילות, אותן ניתן למצוא בכל מקום, אם כי לעתים הן מוגברות ומועשרות, עקב מבנה של העיר.

2. הפונקציות העירוניות המיוחדות, שהן תוצר של יחסים הסטוריים ותבניות מורכבות היחודיות לעיר עצמה.

על מנת להבין את הסוג השני בבהירות, עלינו לראות את הפונקציות הללו כקבוצות המתייחסות לזכרון, גיוס, עירוב והאדרה. מתוך פעולות ותהליכים אלה צומחת יכולת שיתוף הפעולה והרחבת תחומי התקשורת ורגשות האחוה; מכאן אנו מגיעים ליעדים חדשים, ששוב אינם קשורים לצרכים המקוריים שהביאו לקיומה של העיר.

מה שהתחיל כאתר מקודש, אליו מגיעות קבוצות מפוזרות לעתים מזומנות לטכסים ופולחנים, הפך באמצעות העיר למקום קבע. כוח המשכיה והחיוניות שלה גדל שבעתים כתוצאה מיכולתן של ערי נהריים להמשיך ולהתקיים גם אחרי שטפונות, אשר שבו והטביעו את העמק ואוכלוסית הכפרים; לדברי וולי, לא תיבתו של אותנפישתים (דמות במיתולוגיה של נהריים, מקביל לנח התנ"כי), אלא הערים הקדומות היו הגורם העיקרי להשרדות אחרי אסונות טבע אלו.

ההזדמנויות החדשות לאדם, כמו גם הסכנות הטבעיות, משכו אנשים מאזורים נוספים להתישבות אורבנית. גזעים שונים, תרבויות, מסורות ושפות שונות התקבצו והתערבו זה בזה. כבר בתקופה מוקדמת ביותר היה לאנשי הדלתא מעמד בכורה בעיר

הלבנה שבנילוס העליון. בכל אתר בו צמחה העיר היה הדבר כרוך במאמץ מודע לשבור את הבדידות והעצמאות של הכפר בסיפוק צרכיו. יש לנו עדויות הסטוריות מיוון, המתארות את קליסטנס מקיס מושבות מעורבות של אנשים מהגבעות, אנשים מן המישור ומן החוף - לגיוס אנשים אלו ומיזוגם היה מעלות ביולוגיות, משום שבעיר לא היה חשש לקרבת דם יתרה - ולהיפך, יש להניח שהתקיים גיוון נרחב של מינים אנושיים.

למרות שאיננו יודעים מספיק על תהליך מורכב זה בכדי שנוכל להעריכו או להכיר בתרומתו, הרי שהדמיון בינו ובין ההפריה המצויה אצל צמחים ובעלי חיים מרמז שלתהליך שקרה בעיר היו תוצאות דומות, שהביאו להתפתחות וריאציות מוצלחות ביותר: יתכן שפטרי צדק בספרו "מהפכת הציויליזציה", כאשר ציין שהשילוב הביולוגי גרם במידת מה לעוצמתה של תופעת הציויליזציה. עם זאת, ברור שאין אפשרות להוכיח זאת.

כמעט שאין לנו ספק לגבי הברכה הנובעת משילוב תרבותי. העיר הביאה לסיומו של עידן המערכת הסגורה, החולמנית והאהבה העצמית שאיפיינו את תרבות הכפר. העיר יצרה מקום מפגש קבוע לאנשים שחיו עד אז כנוודים בשולי הציויליזציה, והעניקה לאלה שחיו בסביבה הקרובה את האתגר של נסיון שונה מזה שהיו רגילים אליו. עודפי האוכלוסיה שהתפתחו בקהילות הנהרות אף יצרו גלים של נוודות, חיפוש והגירה - לעתים אף תחלופה המונית של תושבים כתוצאה מכיבוש ועבדות.

לפיכך, מה שהחל כשיטה שדגלה בכניעה, שנכפתה על תרבות חקלאית מבויתת אשר לא הצליחה להתנגד לה, היה בסופו של דבר, לפחות בחלקו, למחווה מרצון. יותר ויותר אנשים בקשו לחיות בעיר ולהיות חלק ממנה, מתוך רצון להתמוג ולהשתלב בחייה. בעוד שהחברות בקהילה הכפרית הושגה רק כתוצאה מנישואין או לידה, הרי שהעיר, כבר מצעדיה הראשונים, אפשרה לזרים ונוכרים להשתלב בקרבה. עם זאת, המסורת הכפרית היתה כה חזקה, עד שהיוונים שמרו במשך זמן רב על האגדה, לפיה היו כל תושבי העיר צאצאיו של מייסד אחד.

טוינבי (Arnold J. Toynbee) (ר"ב), בספרו "מחקר ההסטוריה", העניק לדורנו ראייה חדשה של תפקיד ה"מפגשים" וה"אתגרים" בהתפתחות האנושית, שהיה לא פחות חשוב מזה של התפתחות היחיד. אולם במחקרו, הארוך כמעט עד כדי התיגעות, הוא לא הסיק את המסקנה הנדרשת מהעובדה שתהליך זה קרה אך ורק בעיר; המפגשים, הפעולות, ההצעות והתגובות היו אפשריים ברמה יעילה וברצף מספק רק במקום זה.

אם האדם הקדמון חיפש במכוון לצאת ממעגל הבדידות ומהפקעת העוטפת את הקהילה השלוה מדי, השומרת על מסורתה והדוחה כל חדירה לשגרתה הנינוחה - הרי שלא יכול היה להמציא תשובה טובה יותר לבעיה זו מאשר העיר. עצם גידולה של העיר היה מותנה באספקת מזון, חומרי גלם, כישורים ואנשים מקהילות אחרות, באמצעות כיבוש או מסחר. בדרך זו הכפילה העיר את ההזדמנויות להלם ולדחפים הפסיכולוגיים.

מסיבה זו היה חלק בהתפתחות האורבנית לזר ולנוכרי, לעובר האורח ולסוחר, לפליט ולעבד ואפילו, למרבה הצער, לפולש הזר. ה"אודיסיאה" של הומרוס מונה את הזרים להם היתה זקוקה אפילו חברה פשוטה ביותר: "אומני המלאכה, נביא, מרפא מחלות, בנאי או פייטן מופלא". בניגוד לחברה המקורית של כפריים וראשי שבטים, אלו הם תושביה החדשים של העיר; במקומות בהם חסרו אנשים אלה, היא נותרה שקועה בתרדמה פרובינציאלית.

לאורך ההיסטוריה האורבנית היתה פעילותה של העיר כמקום איסוף חשובה יותר מאשר כוח משיכתה, וזאת מאחר והעיר היתה בעיקר בית קיבול, מחסן ומקום מאגר. באמצעות יכולתה לשמש בתפקידים אלו הצליחה העיר למלא את מטרותה העליונה - כוח שינוי. באמצעות שירותיה המוניציפליים כוונת האנרגיות הקינטיות של הקהילה לאפיקים שיש להם צורת מאגר סימלית.

כפי שצינו רבים, החל מקומט (Auguste Comte) (ר"ב) וכלה בוולר, החברה היא תהליך של אגירה; העיר היתה האיבר העיקרי בתהליך זה.

אין זה מקרה שהתגלות העיר כיחידה עצמאית, הכוללת את כל החלקים האורגניים ההסטוריים כשהם מוגדרים ופעילים, חלה בד בבד עם התפתחות העדויות הקבועות: החותם, הסימן והכתב, וכמו כן הסימנים המופשטים של מספרים והברות. בתקופה שבה קרה הדבר, היתה כמות התרבות אותה ניתן היה להעביר בעל-פה מעבר ליכולתה של הקבוצה הקטנה, אפילו אם חיה שנים ארוכות. זכרונם של המבוגרים ביותר מבין אנשי הקבוצה לא היה מספיק להעברת כל הנסיון האגור של הקהילה.

גם הפעילות היומית היתה זקוקה לשיטה של סימנים ועדויות קבועות; על מנת לפעול באמצעות שליחים וגורמים רחוקים, לתת הוראות, לחתום חוזים - כל אלה חייבו מגע שהיה מעבר לאפשרי במסגרת פנים אל פנים. הטבלאות הכתובות הראשונות של אור הן קובץ רשימות וסיכומים; אלה מסמכים המתיחסים לכמויות החיטה, הלחם, הבירה, הבהמות, שמות אנשים, אלים ומקדשיהם - סימנים שניתנה להם משמעות עובדתית, על מנת לאפשר לקהילה לעקוב אחר הכמויות, שאלמלא כן עלולות היו להיות בלתי ברורות או להשכח.

למזלנו, היתה השליטה בפעולה זו ברובה בידי מעמד הכוהנים, אשר לא היה זקוק לעבודת ידיים, והיה מודע יותר ויותר לפעולות החשיבה של האדם. בדרגות פרוגרסיביות של הפשטה וסימליות, הצליחו העוסקים במלאכה להפוך את הכתב לאמצעי שמירת והעברת רעיונות, רגשות ותחושות שלא היה להם עד כה ביטוי מוחשי.

באמצעות מסמכים אלו "הכפילו" מושלי העיר את חייהם: פעם אחת חיו בפועל, פעם שניה חיו באמצעות המונומנטים והכתב, ופעם נוספת על ידי זכרון דברי המאורעות, כפי שנקרא על ידי דורות מאוחרים יותר ושימש להם כדוגמא לחיקוי, אזהרה או כעידוד להשגת יעדים. לחיות למען זכרון הדברים ולפי זכרון הדברים הפך לאחד הסימנים הבולטים של הקיום העירוני: החיים המתועדים, עם נטיה לניפוח דרמטי, אינפלציה של תעתועים וזיופים מכוונים - הפכו להיות חשובים יותר מהחיים עצמם. מכאן נובעים גם עיוותי המונומנטליזם, המגיע לשיאו האירוני בדברי הרהב של אוזימנדיאס (כינוי ל רעמסס II בספרות האנגלית). בתקופתנו התגברה הנטיה עוד יותר באמצעות הקולנוע, בו מובאים ארועים דמיוניים לפני או אחרי המאורעות עצמם, על מנת להשאיר עדות "מדויקת" כזכרון לעתיד.

התפתחותה של שיטת אכסון סימלית הביאה להגברת יכולתה של העיר כבית קיבול, שלא רק מהוה מאגר של מספר גדול של אנשים ומוסדות, מעבר לכל צורה קהילתית אחרת, אלא גם משמר ומוריש חלק גדול מהחיים, הרבה יותר מאשר ניתן היה להעביר מפה לאוזן. שיטת אגירה וריכוז זו, שמטרתה היתה הרחבת מימדי הזמן והמקום, הינה מהפעולות הבודדות שבוצעו בעיר; רמת הביצוע היא מהשגיה הבולטים של העיר, מאחר ופעולות מוניציפליות אחרות, חשובות ככל שיהיו, אינן אלא אמצעי עזר והכנה. העיר, כפי שאיבחנו היטב אמרסון, "חיה באמצעות הזכרון".

בנייני הקבע ומהמוסדות, ויותר מכך - הצורה הסמלית של האמנות והספרות - הם שאפשרו לעיר לאחד את העבר, ההווה והעתיד. התחום ההסטורי שלה הוא מקום שבו מתנגש זמן בזמן; זמן קורא תגר על זמן. מאחר והמבנים בעיר ממשיכים להתקיים מעבר למטרה לשמה נועדו, היא שומרת לעתים על רעיונות אשר נעלמו בהיסח הדעת או נידחו על ידי דורות קודמים. אבל, לחובתה יאמר, כי היא מעבירה מדור לדור צורות נפל, שמן הראוי היה לשכוח אותן אלמלא התגבשו בה והותירו את חותמן, באותה מידה שהגוף מעביר צלקות ופריחות של פצעים ומחלות נשכחות. חובה על דורנו לבחון מחדש לפחות את אחד הפגמים הכרוניים, שהוא תולדת התרבות האורבנית - המלחמה.

אין ספק שתפקידו של בית הקיבול הוא לשמור על צורתו הקבועה למרות הארועים הקורים בו, מאחר ולו היה משתנה במהירות, כמו תוכנו, הרי ששניהם היו נעלמים. מצד שני, אם בית הקיבול היה קפדן מדי, הרי שהיה מאבד את אחד ממאפייניו החשובים - את יכולתו החברתית לספק את החיים בדרכים שונות, כפי שאומר

זאת המשורר הויקטוריאני: "אל לו למינהג מוצלח אחד להשחית את העולם".

כך משמשת העיר, על דרך המליצה, ככד, בו אוחסנו שעורים בנהריים, שמן זית באתונה, בירה במצרים ונקניק ברומא. לעתים עלול הכד להסדק ולטפטף; שוב ושוב יוטל ארצה, יתרסק ותוכו ישפך וינזק ללא תקנה. נזק חוזר זה מסביר, במידת מה, את עוניה של ההתפתחות המכנית, למעט תורת המלחמה, מאז תקופת הברונזה. אולם, לפחות עד המאה ה-17 המשיכה העיר להתקיים ללא שינוי משמעותי בצורתה; זו התבנית שבה התגבשו פעולותיו של "איש הציויליזציה".

2. בלעדיות היצירה.

במושגים פסיכו-סוציולוגיים עכשוויים, העיר היא כלי לאחסון ושיגור מסרים. בתחילה היו כל המוסדות היצירתיים קשורים לדת, והמסרים הדתיים היו המשמעותיים ביותר. ידע מקודש זה, שגולם בכוכבים או בקרבי החיות, בחלומות, בהזיות ובנבואות, היו בתחום שליטתה הבלעדי של הכהונה. במשך זמן רב שלטו הכוהנים בכוחות היצירה, וצורות העיר ביטאו מצב זה.

יצירתיות הינה מטבעה בלתי עקבית ובלתי יציבה, מושפעת בקלות ממתחים, חוסר בטחון, חרדות ולחצים חיצוניים. כל עיסוק בבעיות הבטחת הקיום גורם לאובדן האנרגיה ולבעיות בקליטה של המוח הרגיש. יצירתיות כזו, כפי שהושגה לראשונה בעיר, התפתחה בעיקר באמצעות תעוזת האמצעים הכלכליים של הייצור וההפצה על ידי מיעוט קטן שהיה קשור אל המקדש והארמון. במסכת היצירה, מציין מרדוך לגבי האדם: "תן לו להיות מותש מעמל האלים, והם יוכלו לנשום לרווחה". האם נטעה מאוד באם נפרש זאת: "תנו לנתינים שלנו להיות עמוסים בעבודה היומיומית, כך שהמלך והכוהנים יוכלו לנשום לרווחה"?

משאבים רבים נוצלו ללא צורך על ידי קבוצה קטנה זו לבדה, משום שזו לא ראתה עצמה מחויבת להעלות לדרגתה את רמת חייהם של רוב האיכרים והאומנים. הכהונה חיזקה את הממסד המלכותי - תחילה באמצעות השתלטות על הכוחות האלוהיים בבניי המקדשים ובפיאור הטכסים הדתיים, אחר כך על ידי התיעוד הסודי של כשפים, חישובים מתימטיים ותצפיות מדעיות שתועדו במסמכים. אלמלא הכהונה היתה המלוכה נתמכת רק על ידי הממסד הצבאי והביורוקרטי.

רבים מהמסרים שהוצפנו במקדש מעולם לא נראו מחוץ לכוכים בהם הוטמנו; חלק ממידע זה, אשר כלל, בין השאר, גם הרכבי חומרים מרדמיים ומשככי כאבים, אבד בודאי יותר מפעם אחת בשל החשאיות הרבה. בו בזמן גרם חורבן המקדשים במהלך המלחמות לנזק רב יותר מאשר השמדתן של יצירות אמנות גדולות. כתוצאה משילוב זה - סודיות בזמן שלום והרס בזמן מלחמה - בוזבו לשוא חלק ניכר מהישגיה של הקהילה החדשה, כמו גם של הפוטנציאל שהיה טמון בעיר.

אם יש משהו שיוכיח, כי העיר היתה ביסודה מרכז שליטה ורק מאוחר יותר הפכה למרכז תקשורת, הרי זו ההגבלה העיקשת על הפצת והפעלת מידע. כמו בארה"ב וברוסיה כיום, היה עיסוקה העיקרי של המצודה ב"שמירה על הסודות הרשמיים". אלה יצרו פער בין השולטים והנשלטים, שכמעט והפך אותם לזנים ביולוגיים שונים; רק כאשר הישגי הציויליזציה עצמם הוטלו בספק בעת התקוממות עממית - נחשפו חלק מאותם סודות.

קינה מרה עולה מההפיכה העממית הראשונה במצרים; המעמדות העליונים מחאו נמרצות על כך שבני המעמדות התחתונים פרצו אל תחומם, ולא רק שהפכו את נשותיהם לזונות, אלא אף תפסו מידע שהוסתר מהם: "הכתבים השמורים במקום, כתביו של הרם והנישא (המקדש) נקראו...מקומם של הסודות...הוא (כעת) שומם...הקסם נחשף" (תלונתו של אפו-ייר, 2050-2300 לפנה"ס?) באחיותם הבלעדית בתהליכים היצירתיים גילו המעמדות השולטים עקרון שהוא בעל חשיבות כללית להתפתחות האנושית; עקרון שנשאר מובן בחלקו ומיושם באורח לא סדיר גם היום. אני

מתכוון לשימוש המוצע באמצעי ההסתגרות וההתבדלות על מנת להנתק מהמעגל החוזר של לידה, תזונה וייצור מחדש, או של ייצור, חליפין וצריכה. למרות שחלק גדול מעודפי הייצור של החברה בוזבו על צריכה מופרזת, ויותר מכך על פעולות צבאיות מוגזמות והרסניות, הרי שחלק אחר הופנה לבילויים ולזמן הפנוי, החופשי מהשיגרה היומיומית ומוקדש להגות על הטבע ולחינוך למשמעת החשיבה.

כשם שקליפתה החיצונית של העיר גדלה, אם ניתן להגדיר זאת כך, גם הפנים התרחבו בהתאם. הכוונה היא לא רק לחלליה הפנימיים של העיר בתוך האזור המקודש, אלא החיים הפנימיים. חלומות נשאבו מתוך החלל הפנימי ולבשו צורה; פנטזיות הפכו לדראמה, ותשוקה מינית פרחה לשירה, ריקוד ומוסיקה. העיר עצמה הפכה להיות ביטוי קולקטיבי של אהבה, מנותקת מהצרכים של המשכיות המין האנושי. פעילויות שבקהילות פשוטות היו ניעורות לחיים רק בשמחות הפכו להיות חלק מהקיום היומיומי של העיר. מה שהחל כשינוי כללי של הסביבה הפך לשינוי של האדם.

מיותר להדגיש, כי שחרור זה של היצירתיות לא נמנה על מטרותיה המקוריות של ההתישבות האנושית ולא על גורמי הגיבוש של העיר עצמה; רק באופן חלקי ומקוטע הוא מהווה איפיון של התפתחות הערים. אפילו כיום מוקדש רק חלק קטן מכלל האנרגיה של הקהילה לחינוך ולביטוי; אנו מקדישים הרבה יותר לאמנות ההרס וההכחדה, מאשר לאמנויות היוצרות. אולם רק דרך ביצוע פעילות יוצרת באמנות, במחשבה וביחסי האנוש הצליחה העיר להיות מאופינת במשהו שהוא יותר מאשר ארגון פונקציונאלי גרידא של בתי חרושת ומחסנים, קסרקטינים, בתי משפט, בתי כלא ומרכזי שליטה. המגדלים והכיפות של העיר ההסטורית הינם תזכורת להבטחה שעדיין לא קוימה.

3. החילחול התרבותי.

עד כה התעמקתי בשלב אחד של המונופולין על הידע והכוח שהיה לשליטי המצודה. לאמיתו של דבר, שליטה בלעדית זו כללה את רוב הפונקציות אשר נשלטו וחולקו רק על ידי הרשות העירונית גם אחרי אלפי שנים. ניתן לכנות זאת - חוק החילחול התרבותי. משמר המצודה הוא למעשה החייל והשוטר הראשון. למרות שלא ניתן לזהות בנינים נפרדים עד לתקופה מאוחרת יותר, הרי שהמבנה הראשון שנועד לנושאי תפקידים צבאיים הוא הקסרקטין. כאן ניתן למצוא גם את משרד החוץ הראשון, הביורוקרטיה הראשונה ואת בית המשפט (בשער הארמון); ברובע המקדש נמצא מצפה הכוכבים הראשון, הספרייה, בית הספר, המכללה, ולא פחות חשוב - היתאטרון הראשון. כל אלה שגשו במצודה בטרם היו בעיר עצמה מוסדות קבילים, בעלי תחום פעולה נרחב יותר, ולפני שהועלתה בעית השיתוף הדמוקרטי. המונופולין המלכותי היה אחראי לחידושים טכניים רבים אשר הופיעו במצודה זמן רב לפני שהתפשטו לשאר העיר. במצודה ניתן היה למצוא בנינים חסיני אש שנבנו מחומרים יציבים, כגון ריצוף; כאן גם נבנו, באזור זה או אחר, תעלות ניקוז, מעברים למים זורמים, אמבטיות ודירות שינה פרטיות - כל זאת לפני 2,000 לפנה"ס. בעוד העיר עצמה הופכת למסה של בתים צפופים, נהנו המלך וחצרו ממה שהיה, ועדיין נחשב, למוותרות מלכותיים עירוניים - מרחבים פתוחים המשתרעים מעבר לבנינים עצמם, גנים ושעשועים, ולעתים אזור וילות שלם לאצילים ולפקידים הגבוהים.

אפילו התעשייה הזעירה בעיר חבה את קיומה, במידה לא מעטה, לפטרונות המלך, עובדה עתיקת יומין אשר באה לידי ביטוי באנגליה בקריאה: "לדרישת הוד מלכותה המלכה". משלחות מלכותיות שעסקו בחיפוש אחר מצרכים סיפקו את פירות המסחר על ידי תהליך חד צדדי של איסוף חומרי גלם: לפי דרישת המלך נבנה שריון, יוצר נשק, הורכבו מרכבות לנשות המלך ופילגשיו, כמו גם לחבר אציליו, והצורפים החלו לייצר את התכשיטים הראשונים. אלפי שנים מאוחר יותר, כאשר הגיעה החרסינה

לאירופה, לא היה זה מקרה שהמוצר החדש יוצר עבור המלכים בסוור (Sevres), דרזדן, מייסן (Meissen) וקופנהגן. הייצור התעשייתי החל במוצרי יוקרה עבור חצר המלך, ואפילו ייצור המוני לא החל ממוצרים הכרחיים, אלא מחיקויים זולים של מוצרי המותרות שהיו נפוצים בקרב המעמד העליון. כך למשל, תכשיטי בירמינגהם מהמאה ה-18, או המכוניות של המאה ה-20.

עובדות אלה, המלמדות על עצם היות המצודה מקורה של העיר, או "העיר הקטנה", הינן חיוניות להבנת התמונה הכוללת של פעולות העיר ומטרותיה. אם להשתמש בסגנון הכלכלנים של ימינו, הרי שהמצודה שימשה כתבנית הניסוי הראשונה של העיר; מכאן ניתן להבין, מדוע מאפיינים רבים כל כך של העיר והמדינה בימינו נושאים את חותם המיתוסים והעיוותים המקודשים של זכויות יתר שזמנן עבר, ואשר פעם היו מעוגנות במוסד המלוכה, כגון המיתוס של הריבוניות האבסולוטית. למרבה המזל, בצירוף של כפר ומצודה, מקדש ושוק, המשיכה העיר להשען על יסודות המוסר שהיו נהוגים בכפר: הרגלים של עבודה קבועה ושיתוף פעולה יומיומי במשימות משותפות, תזונה, ייצור המוני וקדושת החיים. אפילו המקדש הכפרי מעולם לא נבלע לחלוטין על ידי המרכז הטכסי הריכוזי. היו אלה כיתות ומקדשים מישניים אשר עיצבו את הגרעין לקהילות המקדשים בנהריים. בקפאיה מצאו הארכיאולוגים יחידה שכונתית כזו, אשר שביליה היו מלוכדים לכיוון המקדש.

4. חלוקה עירונית של כוח העבודה.

למרות שאנו משייכים מושגים כגון צייד, כורה, רועה צאן ואיכר לקבוצות מתקופת האבן, הרי שבעצם אנו משליכים שימוש עירוני מאוחר יותר על שלב מוקדם של ההתפתחות האנושית. אילו היינו יכולים להבין את המנטליות של העמים הקדומים, הרי שהיינו מוצאים כי הם היו, לכשעצמם, אנשים פשוטים אשר דגו, חצבו וכו' לפי הצרכים המידיים של הזמן והמקום. האפשרות של דיג או כריה יומיומיים, של ביצוע עבודה קבועה או חלק מעבודה באופן החוזר על עצמו מדי יום, לא היה מצטייר בעיניהם כדרך אפשרית או נסבלת לחיות את חייהם. אפילו בתקופתנו, התייחסה האוכלוסיה הפרימיטיבית בבזבז לדרך עבודה זו, ומנצליהם האירופאים נאלצו להשתמש בכל סוג של תחבולה חוקית כדי להבטיח את שרותיהם.

עצם החלוקה הקבועה של העבודה, או הקבעון של פעולות טבעיות רבות לעיסוק אחד או התמקדות באומנות אחת, החל, לדברי ציילד, עם היווצרות הערים. האדם העירוני שילם תמורת ההתרחבות הקולקטיבית של הכוח והשליטה על הסביבה בהתכווצות והצרות של חיי הפרטים. עם כניסתה לעיר, חולקה הקהילה העתיקה של עידן האבן לחלקים רבים: כיתות, מעמדות, מקצועות ואומנויות.

אמנם, העדות הראשונה להתמחות וחלוקת עבודה הופיעה כבר בתקופה הפאליאוליטית, בדמות הכוחות המיוחדים של הקוסם או מנחה הטכסים; יתכן שבאותה תקופה התפתחו מיומנויות מקצועיות גם בקרב אלה שעסקו בכריה או בחציבה. הוקארט העלה את האפשרות, כי חלוקת העבודה היתה טכסית ונעשתה על בסיס תורשתי. כיון שהאדם הפרימיטיבי התייחס לטכס כלא פחות חשוב מעבודה, ובעצם הטכס נחשב לעבודה היעילה ביותר, הרי שאין צורך להניח כי שתי צורות התמחות אלה היו אקסקלוסיביות. יתר על כן, ניתן לצפות מהן להתמזג ולהתערב זו בזו, כשם שטכסי הפריון המאגיים היו חלק מזריעת והשקיית הגידולים.

עוד לפני שהעיר קיבלה את צורתה היו, כנראה, מגמות קבועות בקרב מעמדות ועיסוקים מיוחדים, שנוצרו על ידי העברת ידע סודי או מיומנויות שעברו מדור לדור בתוך משפחות מסוימות. אך סביר להניח כי המומחים העירוניים הראשונים היו חברי קבוצות

הצייד החמושות, שתיעבו עבודת כפיים יומית חוזרת ונשנית, ושומרי המקדש - שכנראה היו פטורים מעמל כפיים.

בקהילות הקדומות היתה העבודה עצמה מעין עיסוק חלקי, שלא ניתן היה להפרידו משאר מרכיבי החיים - כגון דת, משחק, פעילויות קהילתיות, ואפילו מין. בעיר הפכה בפעם הראשונה ההתמחות המקצועית למסגרת בה עוסקים יום יום, כל היום. כתוצאה מכך השיגו בעלי המקצוע מיומנות ויעילות גבוהה בעבודתם, ברמה שלא ניתן היה להגיע אליה בדרך אחרת, אך במקביל איבדו את אחיזתם בחיים ככלל. הקרבה זו היתה אחד העיוותים הכרוניים של הציויליזציה; היא הפכה אוניברסלית כל כך, עד שנהייתה לטבע שני של האדם העירוני. הברכה שבחיים מגוונים והומאניים, חופשיים מלחצים תעסוקתיים, היתה מנת חלקם הבלעדית של המעמדות השולטים. האצילים הבינו זאת; ביותר מתרבות אחת שמרו לעצמם את התואר "אנשי אמת".

מאז אדם סמית' הפכה המודעות לרווחים בייצור, שהובטחו על ידי כוח עבודה מיומן, לנחלת הכלל, זמן רב לפני המצאת המכונות המורכבות. העובדה שהתרבות העירונית פיתחה התמחויות כאלה איננה הסיבה להצטברות ההון ולעליית ההכנסה שליוו את צמיחת העיר בטרם היו התקדמויות דומות בהמצאה המכנית. בעוד רבים מאנשי הערים הקדומות עבדו בשדות המקדש או בחוות שמחוץ לו, אחוז הולך וגדל של האוכלוסיה עסק במסחר ובסוגים שונים של מלאכה, תחילה בשירות המקדש ואחר כך כאומנים במשרה מלאה או חלקית, בעבודתם לפי הזמנה או בהתאם לצרכי השוק. במה שנקרא "סאטירה על המסחר", מהאלף השני לפנה"ס במצרים, מזכיר הסופר שמונה עשר מקצועות שונים מלבד עיסוקו שלו - כתיבה. עם זאת, הוא השמיט את המקצועות הגבוהים יותר - הכוהן, החייל, הרופא והארכיטקט - שהיחס אליהם היה מעל לכל בקורת או השמצה, עד כדי כך, שהסופר העריך את מקצועו שלו גם עקב הפריבילגיה של בואו במגע עם בעלי מקצועות אלו. העיסוקים אותם הוא מזכיר הם מגוונים - החל מהספר, דרך חונט המתים, הנגר, הסנדלר ועד למעבד העורות. בכל מקרה ומקרה הוא הדגיש את קשיי חייהם ואת החסרונות והעיוותים בעיסוקם, כפי שניתן להשוותם עם הסופר, אשר חי בנוחיות ונמנה על החוגים הגבוהים.

בעיר התאפשר בפעם הראשונה לבלות תקופת חיים שלמה בעיסוק שולי. העובד היה חלק אחיד וניתן להחלפה במכונה חברתית מורכבת; הוא הוצב בעמדה קבועה, ביצע פעולות קבועות והוגבל לאזור מסוים לאורך כל חייו. פטרי ציין, כי אפילו מחוץ לעיר, באזור המכרות, "אנו יודעים ממסמכי המומיות כיצד חולקה העבודה בדקדקנות. כל פרט נמסר לאחריותו של אדם אחר. אחד העלה השערות, אחר בחן את הסלע, שלישי היה אחראי על המוצרים. היו למעלה מחמישים דרגות ורמות של פקידים ועובדים במשלחות הכורים".

חלוקות אלה היו טבועות באופיה של העיר, משום שרק באמצעות יכולתה להעביר ולחלק את כוח האדם היה ניתן לבצע את הפעולות המשולבות בכל חלקי הכלכלה. עד הגיעו של הרודוטוס לביקור במצרים, במאה החמישית לפנה"ס, הגיעו חלוקת העבודה הכללית ותתי-החלוקות להתמחויות לנקודה בהתפתחותן, המקבילה רק לזו אליה הגיעו שוב רק בתקופתנו. הרודוטוס ציין כי "ישנם רופאים לעיניים, רופאים אחרים לראש, אחרים לשיניים, אחרים לבטן, ואחרים לבעיות פנימיות".

אם כך, בעוד הצורה האורבנית החדשה שילבה ואיחדה קבוצה גדולה של אנשים לשיתוף ופעולה בצוותא, היא גם חילקה אותם לגדלים מופרדים בקפידה, שכל אחד מהם צבוע בצבעו המקצועי. שיטת כוח העבודה המיומן ככלל הגיעה לנקודה בה כמעט הפכה לקריקטורה בהודו, שם הפכו המעמדות, כולל הבדלים זעירים ביניהם, לתורשתיים. בתקופת אפלטון היתה חלוקה זו טבועה כה עמוק במחשבה, עד כי היא נראתה, כמו העבדות, כנתון טבעי. טוינבי מאפיין הבדלים תעסוקתיים ומעמדיים כמרכיבים קיצוניים של "ציויליזציה מתעכבת"; אך ברמות שונות מאפיין עיכוב זה את כל הקהילות העירוניות. אפילו היום מתקשים אנשים רבים לדמיין התפתחות אנושית מעבר למה שכבר קיים. גם אם ישוחררו מעמל פיסית על ידי המכונות האוטומטיות, הם

ימשיכו להצמיד את הקבעוונות וההגבלות התעסוקתיות לספורט, משחק, לימודים ומדע.

התהוות שכבות מעמדיות ותעסוקתיות יצרה בעיר הקדומה פירמידה אורבנית, ששיאה היה השליט האבסולוטי: המלך, הכוהן, הלוחם והסופר היוו את פסגתה של הפירמידה, אך המלך לבדו, בנקודה הגבוהה ביותר, הוא שספג את כל קרני השמש. מתחתיו התרחבו השכבות וכללו סוחרים, אומנים, איכרים, מלחים, עובדי משק בית, אנשים משוחררים, ובתחתית הסולם, תחת צל תמידי עמוק - עבדים. חלוקות אלה נקבעו וחודדו על ידי בעלות, או העדר בעלות, על רכוש בדרגות שונות. הביטוי לשכבה החברתית היה במנהגים, בסדרי החיים, באוכל ובמקום המגורים. פונקציות כלכליות נפרדות ותפקידים חברתיים שונים יצרו עם הזמן רובעים שקולים בתוך העיר, שאחד החשובים בהם היה השוק. אם המקדש המקומי היה המגנט לתושבי השכונה, הרי שעדיין היה חייץ מקצועי שניכר בסוגי הבתים, ששימשו כמעטפה מעמדית. מגמה זו ניכרת היום בהתאגדות הספונטנית של בעלי אותם מקצועות, גם ללא לחץ של תקנות אזוריות מוניציפליות. בפילאדלפיה, בה אני כותב מלים אלה, מתקהלים הרופאים באזור שנת לאורכו של רחוב ספרוס, בעוד שסוכני הביטוח ממלאים כמעט רובע שלם. שמות רחובות ושדרות הפכו לא רק שם נרדף לבעלי עיסוקים, אלא אף לדרך החיים הקשורה לעיסוקם של חלק גדול מהאוכלוסיה באזור.

חלוקת כוח העבודה וההפרדה בין הפונקציות השונות קדמה לכלכלה המבוססת על כסף. במידה מסוימת היתה זו הרחבה של פעילות הקרבן, שהתבטאה בדחיית וזניחת מגוון פעולות והעברת תפקידים אחרים לצורך התמקדות בפעילות אחת לטובת המלך, האל והעיר. בין אם הזנות היא המקצוע העתיק בעולם או לאו, מענין לגלות שמומחים ליחסי-מין הופיעו כה מוקדם בטקסטים הקשורים לחיי העיר. קראנו שבעוד "גילגמש קרא לאומנים ולחרשי הנשק", אישתר כינסה "את נערות העינוגים וזונות המקדש".

ההתמחות המוקדמת במין מעלה סברה כי בערים הקדומות היה מספר חסר פרופורציות של גברים לא נשואים. מצד שני, ניתן לזהות כאן תהליך כללי יותר: בעוד פונקציות שהיו מאוחדות קודם לכן במשק הבית הכפרי - שינה, אכילה, שתיה, שיחה, פגישת בני זוג, השכלה - במשך הזמן הוגברו, קבלו אופי עצמאי יותר והופרדו למבנים ורובעים שונים של העיר. הפונדק, המסבאה, השוק, המקדש, בית הספר ובית הזונה נמצאו תחת חסותם של בעלי המקצוע במשרה מלאה. מבחינה זו הפכה העיר למשק בית קולקטיבי מוגדל. לשוני זה בפעילות העיר היה גם צד אחר: כל הפונקציות ההכרחיות, אפילו הגופניות שביניהן, קיבלו אופי מהנה, והביקוש להן היה קיים בשל האלמנט החברתי שבהן, ולא דוקא בגלל הסיבות המעשיות.

הפשטה זו של הפונקציות המובדלות והמגוונות מהמירקם של החיים המשותפים התפתח עוד יותר עם השימוש בכסף ובכתיבה. זאת משום שבהתפתחות מסחר למרחקים ארוכים, כל אותם ערכים אנושיים מגוונים, שהובעו עד כה במושגים של חיים מיידים, תורגמו עתה לאמצעי נייטרלי, עליו היה ניתן להתמקח ואותו היה אפשר לאכסן ולהשתמש בו כמקור כוח לשליטה על כוח העבודה של אנשים אחרים.

במקור, יתכן שהצורות העיקריות של התמחות עירונית החלו במקדש, עם תחילת של הביסוס ההגיוני והגיוס ברובעים קדושים אלו. הזנות עצמה התפתחה, ככל הנראה, מהעסקת כוהנות בטכסי פריז. אמנם, המנהג של זונות המקדש לא רק שנשמר עד ימינו בארצות כגון הודו, אלא שמקדשי אלילות האהבה, של אישתר, אפרודיטה, ונוס ו-איסיס היו המקומות המועדפים על זוגות אוהבים. זנות במקדש זעזעה את הרודוטוס, משום שבבבל היתה זו חובה לכל הנשים, כולל הנשואות, לפחות יום אחד בשנה. יתר על כן - המכוערות יותר מבין הנשים נאלצו להשאר במקדש לתקופה בלתי מוגבלת, עד אשר נכמרו רחמיו של אחד המבקרים, ששכב איתן.

עובדות אלו מדגישות תכונה כללית יותר של העיר: הדרך בה נתנה העיר צורה מיוחדת, מופשטת, מקצועית וקולקטיבית לצרכים

האנושיים, אשר קודם לכן איש לא העלה על דעתו הקדשת תקופת חיים שלמה לצורך סיפוקם.

כאן המקום לבחון שוב את התפקיד הלא ברור ורב-הסתירות אותו שיחקה העיר. באופן ביולוגי התפתח האדם יותר מיצורים אחרים, משום שהוא נותר בלתי מומחה: אוכל הכל, נע בקלות, בעל ידיים מיומנות, יכול להתמודד עם תופעות רבות, אך עדיין לא מושלם, ובעל צורה חסרה: האדם אף פעם לא מתאים את עצמו לחלוטין למצב אחד, גם אם המצב מתמשך כאורכו של עידן הקרח האחרון. במקום לקיים את פעולותיו באמצעות ייצור איברים מיוחדים שיבטיחו התאמה מושלמת לסביבה, האדם השקיע את כל הונו האורגני בתכונה אחת של התפתחות החיה, שהיתה מסוגלת להמציא תחליפים לאיברים כאלה - מערכת העצבים המרכזית. תודות לגדילתו של המוח, מעל ומעבר לכל צרכים המיידים, היה מסוגל האדם ליצור אברים חדשים מחוץ לגופו, מבלי להיות קשור, כמו בהתאמות אורגניות אחרות, למשך הזמן הבלתי מוגבל שלהן. בהישארו בלתי מומחה, פתח האדם לעצמו אלף נתיבים חדשים להתפתחויות נוספות.

הציויליזציה, כפי שהתפתחה בעיר, פעלה, חלקית, בניגוד לתהליך זה. הסוגים העירוניים המוצלחים יותר היו אלו שהקדישו את עצמם להתמחות. חייהם החלקיים היו תלויים בהצלחת פעולת השילוב של הארגון כולו, בו כל קבוצה קיבלה על עצמה את מגבלות החלוקה לתפקידים. על האומן המצרי הקדום נאסר לשנות את מקצועו, אותו ירש מאביו. עבודה כשוליה מגיל צעיר וקבלת ההרגל כדרך חיים הפכו את האיסור החוקי הזה למיותר. בכל מקום היה הפועל תמיד פועל, העבד היה עבד, האציל היה אציל - לפחות עד שהעבד התקומם או קנה את חרותו, או האציל הפסיד בקרב ואיבד את חרותו שלו.

העיר, אם כן, כבר בשלב מוקדם רכשה מחדש את ריבוי הצורות של מושבת החרקים. באמצעים חברתיים השיגה העיר את מה שמקביל להבדלים הפיסיולוגיים המלווים את גיבושן של חברות החרקים. יש לציין, כי חלוקת עבודה זו אפשרה נידות פנימית רבה יותר מאשר ידעו קהילות החרקים. אפילו הזנות, למרות שביזתה מעמד שלם בעיסוק המגונה במגע מיני, מעולם לא הגיעה לנקודה של יצירת מעמד מיוחד של נשות-הרבעה, המיועדות אך ורק לילודה (כנראה שזועה זו ממתינה לנצחוננו של האדם הפוסט-היסטורי). מכל מקום, ההקבלה בין חברות בני האנוש והחרקים הינה רלבנטית גם בחיי העבודה; משום שבמהלך תקופת חיים אחת, ההבדלים בין משלחי היד השונים עדיין גורמים למחלות ונכויות, ואפילו לשינויים במבנה הגוף. הבדלים אלה עדיין משפיעים על שיעור המוות ועל מהלך החיים הקשור בכל עיסוק עיקרי.

5. רכוש ואישיות.

עם הצמיחה המספרית והגידול בהון, התפתח בעיר סוג נוסף של חלוקה: זו בין העשיר והעני, שהחלה יחד עם ההתפתחות הגדולה הבאה בחיי העיר: מוסד הרכוש. הרכוש, במובן המתורבת של המילה, לא התקיים בקרב הקהילות הפרימיטיביות. יתר על כן, האדם היה שייך לאדמתו יותר מאשר האדמה היתה שייכת לו. האנשים התחלקו במוצרי האדמה בעיתות שפע ומחסור. כל שנותר לציויליזציה, הוא ליצור מחסור מלאכותי, כך שהעובד ישאר כבול לעבודתו, כדי שהשפע יבטיח את שעשועיו של העשיר.

במעבר מהכפר לעיר קיים אישור נוסף של הבנה זו של הדרכים השיתופיות, זאת משום שהאדמה וכל מה שהצמיחה הפכו לרכוש המקדש והאל. אפילו האיכרים שעבדו אותה הפכו לרכוש המקדש והאל, וכל החברים האחרים בקהילה היו שייכים גם הם לאדמה, והיו חייבים לתת חלק מעבודתם למטרות הקיבוציות של חפירה, הקמת סוללות ובניה. עם הגדלת הכוחות החילוניים של המלוכה, יתפזר רכוש זה לרכוש המלכותי. הזיהוי של התחום הקיבוצי עם הכוח הריבוני נספג ושקע עמוק כל כך, עד שאפילו במדינות המודרניות, המודעות בבהירות לזכויות על רכוש פרטי,

המדינה עצמה היא הבעלים האמיתיים והיורש (במקרה שאין שארים), עם כוח להפקיע ולגבות מסים, שהוא בסופו של דבר הכוח להחזיק ברכוש או להרוס.

תחילתו של הרכוש הפרטי לא היתה כפי שסבר פרודו (Proudhon), במעשה שוד, אלא בהתייחסות אל כל הרכוש הקבוצי כרכושו הפרטי של המלך, שעושרו וחיייו זהו עם אלה של הקהילה. הרכוש היה תוספת והגדלה של אישיותו העצמית, המייצגת היחודית של הכלל הקולקטיבי. משעה שדרישה זו נתקבלה, הופרד הרכוש בפעם הראשונה, דהיינו הועבר מהקהילה לחזקת רכושו האישי של המלך.

תפיסה זו של הרכוש המלכותי נותרה בצורתה המקורית עד אחרי שלטונו של לואי ה-14. "מלך השמש", שחש כי יתכן שנטל המיסים שעמד להטיל היה כבד מדי, כינס את משכילי פאריז כדי להחליט באם המיסים היו מוצדקים. חוכמתם של אלה לא היתה מבוטלת, והם ענו לו כי תחום הממלכה כולו שייך למלך בזכות אלוהית, ולכן - אם יגביר את נטל המיסים, הרי שבכך יגבה יותר מיסים מעצמו. זכות הבכורה הועברה בשלמותה הלאה, ל"מדינה הריבונית", אשר במצבי חירום נתמכת ללא היסוס בקסם ובמיתוסים העתיקים.

הפרדת הרכוש וחלוקתו החלה בהענקת מתנות על ידי השליטים האבסולוטיים לאצילים שבחצרם, כמו גם למלוויהם ומשרתיהם, בתמורה לשירותים שבצעו. בתאריך מוקדם למדי, 1700 לפנה"ס, עם פרסום חוק חמורבי, משקפים החוקים המפורטים העוסקים ברכוש פרטי, העברתו והלוואתו, כמו גם בחוקי עזבון וירושה, את צמיחתה של ישות חוקית חדשה זו.

בתוך העיר זכו זכויות הרכוש לחשיבות מיוחדת. עם התגברות הבדלי המעמדות עלה ערכן עוד יותר, ולעתים היו חשובות יותר מחיי אדם. בשמירה על זכויות אלה, לא היססו השליטים להטיל מום או נכות בגופו של העבריין. עם זאת, הפער הכללי בין העניים לעשירים הורגש גם כאן: לכל מעמד חברתי היתה דרגת עונש משלו.

צורות אלה של אלימות חוקית לא היו שרידים של שלטון פרימיטיבי ואכזרי קודם, כפי שמבשרי הקידמה אוהבים להאמין; כמו המלחמה עצמה, גם תופעות אלה היו סוג חדש של אכזריות יחודית לתרבות האורבנית; כפי שתאר זאת ויקו (Giambattista Vico) (ר"ב) - "הברבריות של הציביליזציה".

התמחות, חלוקה, כפייה וטשטוש התודעה העצמית יצרו מתח פנימי בתוך העיר. מכאן נבע, לאורך ההיסטוריה, זרם סמוי של תיעוב חבוי ומרד ישיר, שכנראה מעולם לא תועד במלואו, משום שהוא צץ ומגיע לידיעת הרבים רק לזמן קצר כשמרד עבדים, כדוגמת זה ברומא תחת שלטון האחים גראכוס (Gracchus), דוכא על ידי טבח מחריד של המורדים.

העובדה שהעיר התבססה כבר מראשיתה על תעסוקת כפייה ומוצריה - לא רק על ידי העבדות, אלא גם באמצעות השליטה הבלעדית באספקת המזון - חרוטה על קירות חומותיה של העיר העתיקה. מחסור מתוכנן ואיום חוזר ונשנה ברעב שיחוק תפקיד חשוב כבר מההתחלה בגיוס האפקטיבי של כוח האדם העירוני. אין פלא שסיר ווילר שמח כשזיהה לבסוף את האסם הגדול במצודת מוהנז'ו-דארו. כיון ששומרי האסם, בתמיכת צבא חיילים חמושים, שמרו בכוחם על גורל חיים או מוות עבור הקהילה כולה. לא במקרה נמצא מחסן ענק זה בתוך חומות המצודה, מוגן מתושבי העיר.

כיצד הצליחה חלוקת כוח העבודה, עם כל מגבלות החיים שהיו בה, להתקבל ולשמור על חוסנה במשך מאות ואלפי השנים שעברו? יש מספר סיבות לקבלתה; דבר ראשון - חלוקת כוח העבודה עזרה ביצירת כלכלת השפע הראשונה, שיתרונותיה בלטו מיד, אך עבר זמן רב עד שניתן היה להבחין במגרעותיה וחולשתה. זוהי אחת ממספר עובדות, המאחדות את הגידול בכוח האנושי בסוף התקופה הניאוליטית עם שינויים דומים שחלו בתקופתנו. על אף המונופולין המלכותי והדת, חלק מכלל הסחורות שיוצרו הצליח לחלחל ולהגיע אל השכבות הנמוכות יותר בפירמידה החברתית. בנוסף לכך - תושב העיר, גם אם היה עני יותר מהאיכר,

קיבל נתח גדול יותר ממנו בחלוקה, משום קרבתו למקור ההספקה. אמנם, תושב העיר לא הורשה לשתות מהמעין המלכותי, אך בניגוד לכפרי, הוא היה קרוב לצלחת, ולפעמים נהנה מהשאריות.

החוקה החברתית של העיר עזרה להתגבר על הלחצים והכפיות האנושיים. כשם שהיא חילקה את האדם השלם והכריחה אותו לבלות תקופת חיים ארוכה במשימה בודדת, כך היא בנתה אותו מחדש כישות קולקטיבית חדשה; כך שבעוד חייו האישיים עלולים היו להיות צרים ומוגבלים, הרי שהדוגמא העירונית שנקמה היתה בעלת טקסטורה עשירה, בזכות החוטים המגוונים השותפים בטויתה. לא רק שהתאפשר לכל קבוצה למצוא בעיר אחרים שדומים לה בתכונותיה, אלא שניתן היה לגלות במגע היומי של "קח ותן" עושר של פוטנציאלים אנושיים שנותרו גלויים לעין גם ברמות הנמוכות ביותר.

אם ניתן להניח כי בכל קבוצה של עשרת אלפים איש נמצא אדם אחד בכל דור, שהוא בעל יכולת יוצאת דופן, הרי שקבוצה המונה רק אלף איש תאלץ לעבור דורות רבים בטרם תהנה מאותו מוח מצטיין. וגם אז, משום הבידוד בו הוא שרוי, יחסר מוח זה את הגירוי ממוחות אחרים, הדרוש לו כדי למצוא את דרכו. לעומת זאת, מאה אלף איש, בשומר או בבל, ירושלים או אתונה, בגדד או בנארס, מסוגלים לייצר לפחות חמישים מוחות יוצאי דופן בדור אחד; ומוחות אלו, בעצם הקרבה אותה גורמת התקשורת העירונית, יהיו חשופים למגוון הרבה יותר רחב של אתגרים והצעות, מאשר אילו היו שייכים לקהילה קטנה יותר.

לסיום, אם האדם העירוני המפוצל כפר בשלמות הבלתי מודעת של סוג הכפר הפשוט יותר, הוא השיג, לפחות בצורה ממלאת מקום, סוג חדש של אישיות פרטית, שנוצרה מהצורות המוכרות של השבט, הקבוצה, המשפחה והכפר. בקוטב המנוגד למתמחה בתחום עבודתו עמד עתה אדם פרטי במקומו של השליט: הפרעה במצרים והלוגל בשומר. בתחתית היו עבדות וכפיה, אך בפסגה היו חופש, אוטונומיה, בחירה - כולם תכונות מתפתחות של האישיות, שהיו כמעט בלתי אפשריות בשלטון המבוסס על אחדות משפחתית וזהות שבטית.

הפקודה המלכותית, כפי שציין פרנקפורט, נתנה לפעילות הקהילה כולה תכונות של אדם שלם; הנכונות לקחת סיכונים, לבחור, להשיג מטרות קשות ורחוקות. למרות הקשיים וההגבלות שנכפו על ידי הארגון העירוני הגדול, הרי שגם החבר העלוב ביותר בקהילה השתתף בהגדלת תפקידי המלך ובהענקת תכונות אלוהיות עוד יותר. במובן זה היתה העיר כולה שייכת לתושב הנקלה ביותר.

המלך עצמו החל את דרכו בעמדה של אחריות עליונה לקהילה, המנותקת מהמרקם הקבוצתי; עם התפתחות העיר גילם המלך תפיסה חדשה של ההתפתחות האנושית והעיר הפכה להתגלמות המשותפת של הרעיון שקרם עור וגידים. זה אחר זה עברו היתרונות והזכויות של המלוכה לעיר ולאזרחיה. היה צורך באלפי שנים כדי לייעל את התהליך, שבסופו של דבר עלה בחיי אדם ונשכח היכן וכיצד החל.

כך הפכה העיר לסביבה מיוחדת, שיועדה לא רק לתמיכת המלך אלא גם ליצירת בני אדם: אנשים שהיו פתוחים יותר למציאות בעולם, מוכנים יותר להשתחרר מהדרישות והמנהגים של החברה השבטית, בעלי יכולת למזג שמירה על ערכים ישנים עם יצירת ערכים חדשים, להחליט החלטות ולקחת כיוונים חדשים, יותר מאשר חבריהם, שהיו במצבים מוגבלים יותר. הזכות המלכותית הראשונה שהועברה לשאר חברי הקהילה היתה חיי אלמוות, כפי שנתפסו על ידי המצרים, אך במשך הזמן הועברו תכונות נוספות. בסופו של דבר הפכה העיר עצמה לגורם העיקרי של השינוי האנושי, ולא יבר בו נראתה הבעתה המושלמת של האישיות. העיר ראתה שורה ארוכה של מלכים, וממנה יצאו, במחזורים ארוכים, גברים ונשים בעלי יכולת להעביר הלאה את מגבלות מלכיהם. אך יצירת פני העיר לא נעשתה מתוך מחשבה על התוצאות הסופיות. הכוח והרכוש בנו, שלא במתכוון, קן לאישיות, שרק לבסוף הצליחה לסכל את היומרות והטענות המוגזמות.

קבוצות של יצורים חיים יכולות לחיות בסביבה משותפת ולהשתמש הדדית בפעילויות של הקבוצות האחרות, מבלי שקבוצה אחת תגיעה לשיא גידולה, או תמצה את הפוטנציאל המירבי בהתפתחותה. למעשה, הן יכולות לחיות ביחד תקופה ארוכה, כשהן עוברות שחיקה מתמשכת, המתבטאת בצורות פיסיקות מעוותות, התנגדות מוחלשת למחלות, ואורך חיים קצר יותר. מההשרדות לכשעצמה לא ניתן ללמוד על ההתפתחות או על רמת בעל החיים שנשרד.

בהתגבשות המקורית של העיר הוחלפה הסימביוזה החיובית של הכפר הניאוליטי, או לפחות נעצרה, על ידי הסימביוזה השלילית הכוללת מלחמות, ניצול, עבדות וטפילות. המלחמות השיגו יציבות בנקודה דקה של שיווי משקל, שלא אפשרה צמיחה; עם התגברות המרכיבים הטורפניים-טפיליים בקהילות העירוניות המתגבשות, החל להתקיים דחף חדש לצמיחה, שגרם להגדלת יתר של הפונקציות שמולאו על ידי המצודה. אך האמצעים של השגת גידול זה דחפו את הקהילה לכיוון של הקרבה, ויתור, הרס מוקדם ומוות.

הטפילות של יושבי המצודה המשיכה לגבור, ודרישותיהם לעושר וכוח בולטים לעיין הפכו מופרזות. במקום שדרישות אלו תהיינה כפופות לתנאי המציאות, ובמקום לחלוק חלק גדול יותר ממרכיבי העושר עם האזרחים, גדלו הדרישות מעבר לנקודה בה ניתן היה לספק אותן על ידי הקהילה המקומית.

ניתן היה לספק תביעות מופרזות אלו רק על ידי הרחבת אזור הניצול. כך שגידול ערי הבירה הגדולות, כגון נינוה, בבל ורומא, הושפע אך ורק מהגדלת השטח המשועבד ובאמצעות יצירת סימביוזה שלילית, המבוססת על חרדה מפני הרס והכחדה.

"ברור לחלוטין", מציין קונטנו, "שהעושר העצום של האימפריות האשורית והבבלית, מבלי להתייחס לאחרות, היה מותנה במידה רבה בקיום מוסד העבדות". באותה מידה, צריך להבהיר כי העושר היה יכול להיות רב יותר והכוח המופנן חסין יותר, אילו לא ביטאו השליטים של אימפריות אלו את הסדיום הפראי שלהם בצורה בולטת שכזו. עם זאת, באזור הניצול הרחב היה טמון גם פוטנציאל לשותפות אפשרית ויחסי גומלין חיוביים. כל האנרגיות של העיר המתפתחת היו יכולות להיות מופנות לעבר יצירת סוג רחב יותר של שיתופיות הדדית, אם לא היו מופנות לאפיקים של הרס ושיפוץ הפגיעות.

על אף הצדדים השליליים הללו, העיר יצרה חיים מלאי מטרה אשר בנקודות רבות כיסו את המטרות המקוריות לשמן הוקמה העיר. אריסטו הגדיר את טבע המעבר מפונקציות ותהליכים עירוניים מכינים למטרות אנושיות מתגבשות במושגים שקשה למצוא קולעים מהם: "אנשים באים לעיר כדי לחיות: הם נשארים שם כדי לחיות טוב". הגדרת טבעה של העיר בכל מצב תרבותי נתון הינה חלק מהגדרת האיכויות - הן המקומיות והן האוניברסליות יותר - של החיים הטובים.

אפילו בקרב המעמדות שהיו הנהנים העיקריים מהמאמץ הזה, הפכו חיי האדם המתורבת, כפי שהמשיכו בערים הגדולות יותר, להיות ריקניים ומלאי שנאה. האם זהו מקרה, שגם תרבות נהריים וגם התרבות המצרית השאירו לנו שני דיאלוגים קלאסיים על נושא ההתאבדות, שסיבתה היא היא האוש מריקנות החיים התרבותיים? דיאלוגים אלה מגלים כי האדם העירוני, גם בהתגברו על מגבלות הקהילה הכפרית, לא הצליח להתגבר על חולשת אמונתו החייתית, שנתמכה בריחוקו ממקורות החיים והתמקדותו האקסקלוסיבית בכוח ועושר. אפילו הציויליזציות הקדומות של המזרח, ואולי דוקא אלה, סבלו מאותו עוון שעתה מאיים להשמיד את הציויליזציה שלנו, בעיצומה של התקדמות טכנולוגית; חומרנות חסרת מטרה. החיים העירוניים נעצרו, בתקופה מוקדמת, בגלל ההתייחסות לחומרנות כמטרה בפני עצמה.

טוינבי הוכיח שאין כל יחס אחיד בין שליטתו הגוברת של האדם בסביבתו הטבעית, על מורכבותה הטכנית הגבוהה, ובין איכות התרבות האנושית. אם קיים יחס כלשהו, הרי שהוא יחס הפוך;

תרבויות שנותרו סטטיות ולא יצירתיות בספירה האנושית פיתחו לעתים קרובות צורות התאמה והמצאות טכניות גאוניות; לעומת זאת, תרבויות יצירתיות יותר מנצלות את האנרגיות שלהן כדי לפתח צורות גבוהות ומעודנות יותר, כך שגם המבנה הטכני שלהן הופך בהדרגה לפחות חומרי, קטן יותר במשקלו ובגודלו ופשוט יותר בפעולתו ובעיצובו. טוינבי קרא לפעולה זו "שמימיות" (etherialization).

הבה נשוה את המנגנון העצום של השעון על קיר כנסיית Marien בלובק עם מנגנונו של שעון גינבה מודרני, שהוא בעל משקל וצורה זעירים אך דיוק כמעט מושלם. מעבר כזה התרחש, בדרגות שונות, לאורך כל הדרך. במקרה של הצורות העירוניות, מתבטא תהליך השמימיות בהפיכה של המיכל לדק יותר, ושל המגנט - לחזק יותר.

במהלך התרחשות התהליך, הופך חלק גדול יותר של הסביבה להיות חשוף להתפתחות אנושית נוספת, משום היותו מרוכז בצורה סימלית. בעוד אורגניזמים אחרים זקוקים לידיעת עברם רק באותה מידה הטמונה בגנים שלהם, ותלויים בסביבתם רק באותה מידה הנראית לעין, כך יכולתו של האדם תלויה בגישה המתאפשרת לו לארועים רחוקים יותר, הזכורים לו או צפויים על ידו, ולמקומות מרוחקים או בלתי ניתנים לגישה. כשהשמימיות נעצרת, אין יותר אפשרות לצבור מידה זהה של נסיון באמצעות מאמץ ישיר, במהלך תקופת חיים אחת.

טוינבי לא הגיע למסקנה זו, אך נראה שהשמימיות אותה תאר היא אחת ההצדקות העיקריות לקיומה של העיר - כפי שנראה בשטח, ולא כפי שתוכננה על ידי מקימיה - למרות שגם היום טרם זכתה להכרה מלאה בחשיבותה. אמנות ומדע, על כל בטוייהם הרבגוניים, הם הסמלים הקלים ביותר לזיהוי של שחרור זה. בסימביוזה החיובית תומכות פונקציות אלה זו בזו, ומתפתחות במגוון פעילויות; זאת משום שהחיים עצמם הם בקרב אלו הקיימים, וגם מוצרי הלואי הנעלים ביותר של החיים הינם רק מאיצים לצורות נמרצות יותר, ולא יכולים לשמש כתחליפים לחיים עצמם. באותה מידה, כל ההקרבה שנעשתה על מנת להביא את העיר לכלל קיום מסתכמת במאומה, אם החיים אותם מאפשרת העיר אינם ניתנים לה כגמול על השקעתה. כוח נוסף או עושר חומרי בלתי מוגבל לא יכולים להוות משקל נגד ליום בו אין שמץ של יופי, הבזק של שמחה, רעות ואחוזה של שיתוף.

בנוסף לכך, העיר מילאה פונקציה חשובה לא פחות, אליה התייחסתי במקום אחר; פונקציה ההתגשמות. למרות שטוינבי מתעלם לחלוטין מהיבט זה של התהליך החברתי, הרי שהנושא בולט ביותר בעיר; בנינים מדברים ופועלים לא פחות מהאנשים הגרים בהם. באמצעות הצורות הפיסיות של העיר "נשארים בחיים" ארועים קודמים, החלטות משכבר הימים וערכים שגובשו והושגו, וממשיכים להפיץ את השפעתם.

קצב החיים בערים נע לסירוגין בין התגשמות לשמימיות. המבנה המוצק, המנתק את עצמו באמצעות התגובה האנושית, מקבל משמעות סמלית המאחדת את היודע עם הידע; זאת בעוד שדימויים, רעיונות ותחושות, שנוצרו רק בצורה חלקית בביטויים המקורי, מקבלים תכונות גשמיות במבנים נראים לעין, שגודלם, עמדתם, מורכבותם, ארגונם וצורתם האסתטית מאריכים את תחום המשמעות והערך, שלא ניתן היה להביעו בדרך אחרת. עיצוב עיר הוא, אם כן, נקודת השיא בתהליך ההתגשמות החברתית המתאימה.

רק כאשר רעיון מבוטא באישיות האדם, השפעת אישיות זו אינה תלויה רק במגע ישיר ובחיקוי. על מנת להשלים את אחידותה וכדי להשרד מעבר לתקופת חייו ומעגלו המצומצם, זקוק האדם לגיבוי הקולקטיבי המוסף של מוסדות ובנינים. תרגומם של רעיונות אלה למנהגים שגורים ומקובלים וביטויים של בחירות ועיצובים אישיים כצורות עירוניות, הוא אחת מהפונקציות העיקריות של העיר.

בפרשנות זו, השמימיות והגשמיות הינן הכרחיות לצורך ההתפתחות האנושית המתקדמת. כשהחיים משגשגים, תהליכים מתחלפים זה בזה באותה מידה של טבעיות הקיימת בתהליכי השאיפה והנשיפה. גדילה איננה, כפי שטוינבי היה מגדיר אותה,

תהליך בודד של הפחתה הדרגתית של ההתגשמות - מעבר מחיים ארציים לדמות שמימית. יש סיבה לעצם היות אבני הבנין של היקום מרכיבים חסינים, בעוד האלמנטים הישמיים יותר, שחיים נמשכים רק מספר שניות, יהפכו המשכיות מכל סוג לבלתי אפשרית, במידה וההכרעה תהיה בידם. היציבות והיצירתיות הקבועה נחוצות, וההרכב של שתיהן מהווה את תכונתה העילאית של העיר.

גן העדן ולאטופיה היה חלק בבניית הערים הקדומות; אך בהתחשב בעובדה שהתכניות האנושיות הטובות ביותר עלולות להפוך לכשלונות, והחלומות האנושיים מסוגלים, דוקא באמצעות הצלחתם, לכרוע תחת הסילופים הפנימיים, גם הגהינום הפך לחלק מהמבנה הצורני. הצורה החומרית שנבעה מכך המשיכה לעתים קרובות להתקיים אחרי הרעיון, שבמקור האיץ אותה; כמו בדרך בה משמשים מיכלים, בנינים ישנים ודרכים ציבוריות - בשינויים קלים - לתמיכת חלום חדש. אך זו התפתחות מאוחרת; הסמל עצמו היה כה חשוב עבור השליטים העירוניים הראשונים, עד שיותר מעיר אחת נמחתה מעל פני האדמה, רק כדי להבנות פעם נוספת באותו מקום על ידי מחרביה. אין חוק של הגיון צרוף או עקרון כלכלי שיכול להסביר זאת.

7. הדראמה העירונית.

לפעילויות האופייניות לעיר העתיקה היתה תכונה מיוחדת: הן התקיימו ברמות שונות של מתח, לעתים עד כדי משבר. ניתן לזהות תכונה זו במצבה המוקדם בהתפתחותה של אמנות חדשה בעיר - אמנות הדראמה. יש לפחות שני מקורות המכניסים את הופעת הדראמה בעיר. אחד מהם נחקר בצורה מעוררת הערצה על ידי ג'יין האריסון בספרה "אמנות עתיקה וטכס", בו הוכיחה כיצד הדראמה החלה בפולחנים העונתיים העתיקים של הכפר, בהם השתתפו כל התושבים. עצם המשחק וגילום תפקידים החלו בעצם בחגיגות הדתיות והמאגיות, לפני שקיבלו כל צורה אחרת.

בטכסים אלה משתקפות האיכויות הסטטיות של קהילת הכפר. בתרגום הטכסים הללו לעיר התפקידים גדלים: למרות שהעלילה נותרה דומה לאגדות ולמיתוסים המקוריים, הרי שמודעות עצמית גוברת בכתיבת המחזות עודדה שינויים ואלתורים. המעבר מטכס לדראמה, מהקבוע והשגור לדינמי, להרפתקני, לבעל מודעות עצמית - ובמידה מסוימת לחורג מהמוסכמות - היתה אחד מהשגיה הבולטים של העיר. בחדירתה לעיר, נתמכה הדראמה על ידי חגיגה שבטית אחרת: התחרות לשם פרס. לעתים ויכוח מילולי, פעמים אחרות תצוגה תחרותית של חוזק שרירים ויכולת גופנית. יתכן שבמקורן ליוו תחרויות אלה טכסים דתיים, כדוגמת משחקי האבל. הופעות האלים במהלך ההיסטוריה לבשו פעמים רבות את דמותן של תחרויות, כגון זו שבין האור והחושך, שמיים וארץ, שדה ומדבר, טוב ורע. יתכן שמאבקים ומזימות אלו החלו כמניעים ומשאלות שבתת ההכרה, לפני שמצאו בעיר תאטרון של פעילות. אלמנט המשחק במאבק זה מעולם לא נקלט לחלוטין על ידי המנגנון הכלכלי והפוליטי של העיר; כך שתחרויות אתלטיות וגלאדיאטוריות התקיימו צד בצד עם מאבקים אגרסיביים יותר לכוח. לא היתה מגמה להפוך את הדחפים האגרסיביים לנשגבים, אלא היה מדובר בלימוד תמים יותר של מקצועות הספורט. ארגון המעגל הראשון של צופים מסביב לשחקנים היה, קרוב לודאי, המשרד הראשון של האגורה או הפורום, ונוהג קיום תחרויות אלה עבר לדורות הבאים. באתונה של המאה ה-5 היתה האקלסיה (כינוס של תושבי אתונה), כפי שמציין פרוטרוס, תחרות גדולה של מדינאים. ממצבת קבר מפוארת אנו למדים על קיומן של תחרויות כדרים, מגדלי סוסים, זמרים, אנשי צבא ויחידותיהם, מלחינים וכותבי דרומה. מנהג בחירת המנהיגים ו"בחירת צדדים" היה אחת הצורות הראשונות של רבגוניות חברתית. העיר הגדילה תהליך זה והכפילה את הזדמנויות התרחשותו.

מלבד הטקסט של מחזה המסתורין שבוצע על ידי אבידוס, ניתן למצוא בין הטקסטים הספרותיים העתיקים גם עדויות משומר - ויכוחים פשוטים בין דמויות מנוגדות, הבדלי שחור-לבן בסיסיים

של הדראמה והדיאלקטיקה הפרימיטיביים: ויכוחים בין שומר ובין החורף, בין המחרשה למעדר, בין הרועה לאיכר. עם מודעות עצמית עירונית, התפתח גם חוש מדויק יותר להבדלים, שתחילה הוצגו בניגודים גסים, אך בסופו של דבר התבטאו בכל מגוון הצללים והקווים העדינים המרכיבים "דמות", שחלקה נבנה על ידי התפקיד, וחלקה האחר מושפע מהביצועים הרבים של השחקנים השונים שבצעו את התפקיד.

לכאן נלוותה, אולי, הנאה גוברת מהמפגש עצמו, העימות והמאבק בין שני אנשים, כיסודו של הקיום העירוני. יחד עם המתח הגובר נוצרה גם אגרסיביות חזקה יותר, כך שהמתחרים הטיחו עלבונות וקללות זה בזה, פעולות שהיו נחשבות כעבירות מוסר מחוץ לתאטרון, אך על הבמה היו בחזקת המותר וכחלק מהאשליה התיאטרלית. כל עוד השכילה העיר למלא את הפונקציות התפקודיות שלה, נשמרו המתח והמאבק תחת שליטה פנימית ומשמעותם הלכה וגברה.

אם כך, העיר הקדומה היא, יותר מכל דבר אחר, תאטרון, שבו מקבלים החיים הרגילים את תכונות הדראמה, המתעלה באמצעות אמצעי התחפושת והתפאורה, ובנוסף לכך, הבמה עצמה מגבירה את עצמת הקול ואת חזותם הנראית לעין של השחקנים. חיים עירוניים אלה, למרות שהיו מחוייבים בצורה משמעותית לטכס הדתי, עדיין מלאים במצבים חדשים, אליהם לא יתאמו יותר החוכמה המהוללת והתגובות הקצובות בזמן. אם נתחקה אחר מרכיבי הדראמה מספיק שנים לאחור, נגלה כי מקור של כל אחד מהם - ולא רק התיאטרון - הוא בדת; וכשם שהתחרויות הראשונות היו אלה של האלים והגיבורים, הרי שבאותה מידה בוצעו הדראמות הראשונות - במקדש.

מצב, עלילה, עימות, משבר, פתרון - במושגים אלה ניתן לתרגם את דרמת המשחק לחיים החדשים שנמצאו בעיר. בהשתקפות הסמל קיבלו המתחים וההתרגשות של החיים משמעות גדולה יותר. ככל שהתארכה רשימת השחקנים, כך התגבשה גם העלילה, והתוצאה הפכה פחות צפויה מאשר בעבר. "בנייתו מחדש של האדם הינה פועלה של העיר". הבחנה זו של רוברט רדפילד, סטודנט נבון של תרבויות העמים הפרימיטיביים, חודרת עמוק יותר מאשר הגדרותיהם של רוב הסוציולוגים והפסיכולוגים, פרט לג'י.ל. מורנו. אין ספק שהקהילות הפרימיטיביות אכן גיבשו את האדם; אך מרגע שמצאו את תבניתן המיוחדת, המשותפת לכל, ניסו לדחות ולהדוף מעליהם שינויים נוספים. מצד שני, תהליך ייצור וייצור-מחדש של ה"עצמי" הוא אחת הפונקציות החשובות של העיר. בכל דור סיפקה התקופה העירונית מגוון תפקידים חדשים וכמות זהה של פוטנציאלים. מכאן נבעו גם שינויים דומים בחוק, מנהגים, הערכות מוסריות וארכיטקטורה, שלבסוף הפכו את העיר למעין ישות כללית חיה.

עצמיות כזו של הדמות, והדחקה של המסכה השבטית והשיתופית, השתנו צד בצד עם התפתחותן של פונקציות אחרות, גבוהות יותר. לא רק ההשכלה הואצה בזכות ההתבוננות והתיעוד השיטתיים, אלא התחושות עצמן השתנו, הרגשות הפכו עדינים יותר ונתונים להשפעת מערכות היחסים עם אנשים אחרים, על רקע תפאורת אמנות. כאן היה האדם העירוני מסוגל להעניק לחלק גדול יותר של חייו את היתרון של משחק מתמשך של הנפש והרוח הקולקטיביים. מה שהחל כמאבק חיצוני כנגד כוחות טבע עוינים הסתכם בדראמה פנימית שפתרונה אינו נצחון פיסי כלשהו, אלא הבנה עצמית אינטימית יותר, והתפתחות פנימית עשירה יותר.

השגרתיות היומית בעיר, עבודת משק הבית, אומנות, מקצוע - כל אלה יכולים להתבצע בכל מקום; גם בקבלם צורה מקצועית למדי, יוכלו לתפקד במובלעת עצמאית מחוץ לעיר, כפי שלא מעט ארגונים גדולים, פיאוודאליס כביכול, החלו להוכיח זאת בתקופתנו. אך רק בעיר ניתן להרכיב רשימת דמויות מלאה לדראמה האנושית; לכן, רק בעיר יש את המגוון ואת התחרות הדרושים כדי להחיות את העלילה ולהביא את השחקנים לרמה הגבוהה ביותר של השתתפות מקצועית ומודעות מעמיקה.

אם נתעלם מהארועים הדרמטיים של חיי העיר - אלה של הזירה, בית המשפט, הפרלמנט, מגרש הספורט, פגישת המועצה והויכוח -

הרי שנראה שמחצית מהפעילויות החיוניות של העיר נעלמו, ויותר ממחצית המשמעותיות והערכים צומצמו, אם לא בוטלו לחלוטין. מהפעולה הטכסית והדרמטית, על כל צורותיהן, התפתח מרכיב חשוב עוד יותר: הדיאלוג האנושי. יתכן שההגדרה הנכונה ביותר של העיר על היבטיה הגבוהים ביותר, היא של מקום המתוכנן להעניק את המתקנים המתאימים ביותר לשיחה משמעותית. הדיאלוג הוא אחת מצורות ההבעה החשובות ביותר של החיים בעיר: הוא הפרח העדין הנגלה בתום תהליך צמיחה ארוך. אין ספק שהתפתחות הדיאלוג היתה מלווה בקשיים בעיר הקדומה, במידה והיתה קיימת התפתחות כלשהי. הקהילות העירוניות הראשונות היו מבוססות דוקא על מונולוג של כוח. מרגע שצו הכהנים או פקודת המלך נאמרו, תשובה שכנגד לא היתה בבחינת מעשה נבון. הדיאלוג היה, בעצם, הצעד הראשון ביציאה מהאחדות השבטית, אשר היוותה מכשול בדרך למודעות עצמית והתפתחות. עם הגידול בתדירות ובמספר, הציב הדיאלוג אתגר בפני האחדות המשתקת, שנתמכה על ידי האבסולוטיזם הריכוזי. סביר להניח כי "תלונת האיכר רהוט הדיבור" המצרית לא חזרה על עצמה לעתים קרובות. אך מקרה ראשון זה של מענה חזרה יצרה שינוי אורח כה עוצר נשימה, עד שהסיפור הועתק וסופר במשך אלפי שנים, ולו רק משום שהיתה ציפיה לקיומו של דיאלוג אמיתי ואוניברסלי יותר.

כמו תכונות מתפתחות אחרות של העיר, הדיאלוג לא היה חלק מהתכנית המקורית, אך קיומו הפך אפשרי בזכות קיום המגוון האנושי בתוך האמפי תאטרון העירוני הסגור. כך הפך הדיאלוג לדראמה. בעצם הגידול במקצועות ודמויות נבדלים ומגוונים, העיר חדלה מלהיות קהילה שכל חלקיה דומים זה לזה, וכולה צייתנית לשליטה מרכזית. "עיר של איש אחד איננה עיר", אמר האמון ב"אנטיגונה" של סופוקלס. רק המקום, בו ההבדלים מוערכים נכונה והאופוזיציה נסבלת, יכול להאבק על הפיכתו להגייוני. אם כן, בכלכלתה הפנימית מהוה העיר מקום - אם נשנה את אימרתו של בלייק - המדכא את החומרי ומעודד את המלחמה המנטלית.

פונקציה מיוחדת זו של העיר הוגדרה בצורה קולעת על ידי חוקר הערים האליזבטני ג'ון סטו: "באמצעות קרבת השיחה, אנשים נדחים מכוח ואכזריות ברבריים, לעבר נעימות מסוימת של נימוס, אנושיות וצדק, כיון שהם הסכימו לתת ולקחת זכויות משוים אליהם ומנחותים להם, כמו גם אל אלה, ולשמוע ולציית לראשיהם ולאחראים עליהם". אם התאפשרות הדיאלוג והדראמה בצורותיהם השונות הוא אחד מהמרכיבים החשובים של העיר, הרי שמפתח אחיד להתפתחות עירונית צריך להיות ברור - הוא תלוי בהרחבת המעגל של אלה המסוגלים להשתתף בכך, עד שלבסוף יקחו כל בני האדם חלק בשיחה. התפקידים העיקריים בתהליך זה, אשר נגזרו עבור אנשים בערים שתקופת חייהם מוקדשת לתפקיד אחד, צריכים להיות מזוהים עם מה שתמיד היו: הגבלות על כל ההיקף והמשמעות של הדראמה האנושית, מחסומים מוסדיים להתפתחותה החופשית והמלאה של האישיות. בקבלה צייתנית מדי של הגבלה זו, השאיר האדם בן העולם הישן משימה בלתי גמורה לממשיכי דרכו בתקופות מאוחרות יותר.

אם כך, לא במקרה הגיעה יותר מעיר היסטורית אחת לשיאה בדיאלוג שמסכם את כל נסיונה בחיים. בספר איוב מופנה המבט לעבר ירושלים; אצל אפלטון, סופוקלס, אוריפידס - אתונה; אצל שייקספיר ומרלו, דקר וובסטר - לונדון האליזבטנית. מבחינה מסוימת, הדיאלוג הדרמטי הוא הסמל המלא ביותר וגם ההצדקה הסופית לעירייתו של העיר. מאותה סיבה, הסימן הגלוי ביותר של כשלונו העיר ושל חוסר קיומה כאישיות חברתית הוא העדר הדיאלוג - לא בהכרח שתיקה, אך באותה מידה יתכן שנמצא את קולה החזק של המקהלה, החוזרת על המלים בצורה נעימה, מפוחדת משו. לשתיקתה של העיר המתה יש יותר כבוד מאשר צירוף ההברות של הקהילה שלא מכירה את ההתנגדות הדיאלקטית, ההערה המבדחת, חוסר השויון המדרבן, עימות אינטליגנטי או פתרון מוסרי פעיל. המערכה האחרונה של דראמה כזו חייבת להיות גורלית.